

Rumantsch grischun u idiom?

Fegl sgulant cun arguments per part falombers

DA GIAN PEDER GREGORI

■ **Pertge surmiran? Infurmaziuns pertugant l'iniziativa «Reintroducziun digl surmiran an las scolas da Surses», uschia il titel d'in fegl sgulant dal comité d'iniziativa.** Il fegl sgulant empermetta «arguments e fatgs ed infurmaziuns uschè cumpletas sco pussaivel». Quest fegl sgulant na dastga betg restar senza ina replica, e quai per dus motivs principals:

1. Il fegl sgulant maschaida fatgs cun opiniuns e cun infurmaziuns apparentain sbagliadas.
2. Il fegl sgulant numna persunas sco infurmants, senza dumandar quellas persunas e senza laschar controllar quellas persunas la correctadad da «lur» infurmaziuns.

Infurmaziuns sbagliadas en il fegl d'infurmaziun

L'infurmaziun che la Scola auta da pedagogia vegnia mo pli ad instruir en rg n'è mai vegnida fatga ni dad uffizis chantunals ni dad exponents da la Scola auta da pedagogia. Las infurmaziuns davart il rumantsch a la Scola auta da pedagogia che duain sa basar sin mias infurmaziuns èn per part nuncumpletas e quattras er betg dal tut correctas.

Ils meds d'instrucziun da lingua idiomatics na vegnan betg surlavurads actualmain, mabain realisads da nov entaifer il project Mediomatix. Ils meds da rg, utilisads en las scolas dal Grischun central (Surses ed Alvra), n'han betg 15 onns. Ils emprims èn vegnids edids 2008 (cun reediziun surlavurada), ils davos il 2014, quai vul dir els han ina vegliadetgna da maximal 11 onns fin tschintg onns. Els èn elavurads da maniera orientada a las cumpetenzas, quai vul dir els èn actuals, correspundan al Plan d'instrucziun 21 e resguardan ina didactica da lingua moderna. Tut ils meds nunlinguistics

Gian Peder Gregori, il responsabel per l'instrucziun da rumantsch a la Scola auta da pedagogia, prenda posiziun sin il cuntegn dal fegl sgulant dal comité d'iniziativa.

MAD

che vegnan realisads per rumantsch vegnan era realisads per rg. Ina scola ch'alfabetisescha en rg ha pia la medema qualitat da meds sco las scolas idiomatics ed igl è l'incumbensa dal chantun da garantir era qua la cuntinuitad.

La mancanza da persunas d'instrucziun è in fenomen general. In return al surmiran sco lingua d'alfabetisaziun accentuescha dentant anc la difficultad da chattar persunas d'instrucziun per ina regiun idiomatica pitschna. La remartga en il fegl sgulant ch'ins n'haja betg savì occupar in plazza malgrà il rg tuna gia bunamain fatalistica e n'è nagin argument encunter il rg.

Opiniuns versus fatgs

«Rumantsch grischun fa donn a l'idiom ed uschè a la cultura.» Questa pretensiun n'ha absolutamain nagina basa reala u scientifica. La sostanza principala tant linguistica sco culturala d'ina cuminanza linguistica vegn da la lingua discurrenda. La muntada actuala da la lingua scritta vegn qua survalitada.

Il fatg da scriver ina varianta surregionala n'ha naginas consequenzas nuschaivlas per la varianta discurrenda, anzi, ella savess garantir ina preschientscha ed er in'impurtanza pli gronda dal rumantsch e cun quai era rinforzar sia posiziun en general, quai che va er a favur da la varianta

regionala discurrenda. Linguas minoritaras ston vegnir discurrendas e scrittas per lur mantegniment, quai constat. Il rumantsch grischun sco tetg e varianta scritta surregionala sustegna gist en las regiuns pli pitschnas la preschientscha scritta dal rumantsch insumma.

Indicaziuns «seriusas» da funtaunas

Inditgar ina persuna cun num e funcziun sin in fegl sgulant senza dumandar la persuna e senza la dar la pussaivladad da pudair leger «sias» infurmaziuns avant la publicaziun n'è betg gist in bun stil da comunicaziun. Ina tala strategia chaschuna infurmaziuns falombras

ed irritaziuns per las persunas citadas da maniera mal seriusa.

Ponderaziuns persunalas

Tge gudogna e tge perda la giuventetgna surmirana cun il return tar l'idiom?

La necessitad e l'urgenza da scriver rumantsch en il mund professional actual èn deplorablain modestas. La schanza da duair u dastgar scriver pli tard rg è dentant considerablain pli gronda che da scriver surmiran. En il mund professional surregional cun administraziun, medias, economia e cultura vegn duvrà dapli rg ch'idioms, oravant tut idioms pitschens.

Cun l'alfabetisaziun en rg è la giuventetgna per uschè dir en la «pole-position» quai che pertutga las cumpetenzas da scriver per quest sector professional. Cun in return a l'idiom giess il Surmeir da libra voluntad da la pole-position sin las davosas plazzas en quest regard.

La scola surmirana funcziuna bain cun la situaziun actuala da scriver rg e da discurre surmiran. Ils meds d'instrucziun èn actuals e buns en quantitat e qualitat, gist il Surmeir n'ha anc mai già tants meds da buna qualitat. La situaziun da discurre ina varianta regionala e da scriver ina varianta standardisada surregionala è la situaziun normala per ina gronda part dad uffants e creschids da differentas cuminanze linguistics, senza che quels sajan dischavantagiads en ina maniera u l'autra.

Cun tut questas ponderaziuns na datti nagins motivs raschunavels dad interromper in process che funcziuna bain dapi passa 10 onns e da turnar en ina situaziun che na porta nagut auter che irritaziuns, blera lavur e custs ed absorbescas resursas en ina regiun pitschna ch'ins savess impunder per projects pli creativs ed innovativs.